

teur het orthodox-protestantisme als één, op den duur uiteenvallende stroming behandelt. En dan ziet de geschiedenis er meteen toch een beetje anders uit. Dit werd mij het scherpst duidelijk in de laatste twee hoofdstukken, waarin zij de vorming beschrijft van dat deel van het orthodox-protestantisme, dat zich na de Doleantie 'gereformeerd' zal noemen. Met name de rol die Abraham Kuiper in deze ontwikkelingen speelt heeft mij zeer geïntrigeerd. Hij komt hier niet zozeer naar voren als de grote emancipator van de 'kleine luyden', maar als degene die de tegenstellingen binnen het orthodox-protestantisme op de spits drijft: hij monopoliseert termen als 'gereformeerd' en 'anti-revolutionair', en opvattingen van andere orthodoxen eenvoudig als 'niet-gereformeerd', en forceert zelfs een onderscheid in de Bijbelvertaling door te eisen dat gesproken wordt van 'Heere' in plaats van 'Heer'.

De auteur kan alleen zo ver komen omdat zij de orthodox-protestanten als één stroming beziet. En met recht en reden, want in de eerste drie hoofdstukken beschrijft zij de groei van de publieke betrokkenheid van deze groep als geheel. Aanvankelijk zijn het niet de (latere) gereformeerden, maar alle orthodox-protestanten binnen de Hervormde Kerk die zich als groep binnen de Nederlandse natie positioneren.

Maar om met het begin te beginnen: de ontwikkelingen in het orthodox-protestantisme worden gevolgd aan de hand van een zestal thema's, die zich in de negentiende eeuw min of meer chronologisch aftekenen. Het begint met een groeiende zelfmanifestatie van de orthodoxen, te beginnen met de Aprilbeweging in 1853, vervolgens in de opkomst van de christelijke filantropie in de jaren veertig tot zeventig, en tenslotte in de evangelisatiebeweging in de jaren na de Aprilbeweging, tot ca. 1875.

De Hervormde Kerk was zich, ondanks de afgekondigde godsdienstvrijheid, steeds als de representant blijven beschouwen van het protestants geachte vaderland. De benoeming van katholieke bisschoppen deed een zware aanslag op deze vanzelfsprekendheid en het was precies de Hervormde Kerk, in de praktijk haar kerkenraden, die aan de wieg stonden van de beweging en de vele petitie's – niet gericht tot de regering, maar tot de koning, die werd beschouwd als hoeder van het (protestants) karakter van de natie. Voor het eerst functioneerde de Hervormde Kerk niet als intermediair

tussen kerk en staat, maar zette zij het kerkvolk in als maatschappelijke kracht. –

¶ Marieke Huisman, *Publieke levens. Autobiografieën op de Nederlandse boekenmarkt 1850-1918*, Zutphen (Walburg Pers) 2008, Dissertatie Erasmus Universiteit (= *Bijdragen tot de geschiedenis van de Nederlandse boekhandel* Nr: IX), ISBN 978 90 5730 619 8, 357 pagina's, €39,95.

¶ J. Vree

Tussen 1850 en 1918 verdrievoudigde het aantal gedrukte autobiografieën bijna. Marijke Huisman onderzoekt deze stijging in het licht van ontwikkelingen op de 19de-eeuwse boekenmarkt. Zij behandelt de plaats en betekenis van autobiografieën binnen het totale boekenaanbod, de marketing en het beleid van uitgevers, alsmede de ontvangst van autobiografieën door de literaire kritiek. De studie besluit met een uitgebreide analyse van de manieren waarop vrouwen zich via de boekenmarkt wisten te manifesteren als de auteurs van hun eigen levensverhaal. Vanuit een boekhistorisch perspectief biedt Huisman nieuwe inzichten over de praktijk van het autobiografisch schrijven en de geschiedenis van de autobiografie. Het onderzoek ... werd uitgevoerd ... binnen het kader van het NWO Vernieuwingsimpulsproject *Controlling time and shaping the self. Education, introspection and practices of writing in the Netherlands 1750-1914*, aldus de wervende achterflaptekst van bovenstaande studie.

Op zichzelf rechtvaardigt deze aankondiging geen bespreking in *DNK*. Het personenregister doet dat wel. In en rond de 783 door Huisman geselecteerde en onderzochte titels (voornaamste bron: De Valk, Schulte Nordholt, *Repertorium van gedrukte egodocumenten*) figureert een honderdtal mans- en vrouwspersonen dat op de een of andere wijze een rol heeft gespeeld in de grotere dan wel kleine(re) – voornamelijk protestantse – kerkgeschiedenis. Onder de mannen treft men naast 'christelijke' uitgevers als Callenbach, Van Golverdinge tot en met J.A. Wormser, destijds bekende namen als C.S. Adama van Scheltema, M.A. Amshoff, Augustinus, A.W. Bronsveld, D. en P.D. Chantepie de la Saussaye, A. Kuiper, A. en H. Pierson, C.H. Spurgeon en L. Tinholt. Dat er nogal